

Dilemma's hoogveenbeheer door nieuwe kennis

Piekeren over het hoogveen

Wat doe je met een natuurproject als ergens tijdens de rit de wetenschappelijke inzichten veranderen? Ga je alles op z'n kop zetten of toch maar door op de ingeslagen weg? Het is een dilemma waar veel beheerders mee zitten. Om de paar jaar het beheer een beetje bijstellen is logisch en vaak noodzakelijk. Maar als wetenschappers zeggen dat het beheer eigenlijk rigoureuus om moet, wat doe je dan? Tijdens de veldwerkplaats Hoogveenherstel Engbertsdijksvennen kwamen beheerders er nog niet uit.

— Geert van Duinhoven (freelance journalist)

foto's Geert van Duinhoven

> HET IS ECHT HOOGVEENWEER. Regenjassen, paraplu's, laarzen en een grijs uitzicht. In de werkschuur van Staatsbosbeheer in Kloosterhaar is het gelukkig warm, als eind 2009 een aantal beheerders bij elkaar komt in de Engbertsdijksvennen. Een boeiend maar ook ingewikkeld gebied. Engbertsdijksvennen is een restant van een groot voormalig veengebied, maar in de periode 1850 tot 1950 vrijwel geheel afgegraven. Omdat in elk geval de randen geheel zijn afgegraven, steekt het gebied ver boven het omringende landschap uit. In het noordwesten van de Engbertsdijksvennen resteert een onvergraven hoogveenkern. Deze twaalf hectare vormde in 1953 de aanleiding voor de aankoop van het gebied als natuurreservaat.

De ontwateringssloten rondom de kern zijn afgedamd om het resterende veen voor verdroging te behoeden. Omringend land is aangekocht en rondom de hoogveenkern werden kaden aangelegd met als doel het waterpeil hoog te houden en veengroei te stimuleren. Als gevolg van grote hoeveelheden neerslag zijn in

1998 op drie locaties de kaden om de hoogveenkern doorgebroken. De duizenden jaren oude hoogveenkern dreigde te verdrogen, met als gevolg dat de karakteristieke hoogveenvegetatie zou afsterven. Daarom werden in 2005 en 2006 nieuwe zandkaden rondom de kern aangelegd.

Variaties en gradiënten

En inderdaad, later op de middag zullen we hier nog enkele karakteristieke veensoorten zien zoals kleine veenbes, lavendelhei, eenarig wollegras en het hoogveen-veenmos, een echte 'bultvormer'. Het is de trots van de beheerders waar we vandaag, bij hoge uitzondering, overheen mogen lopen als we ons tenminste strikt houden aan het pad.

Een prachtige ervaring, maar misschien is het wel jammer dat we 's ochtends eerst het verhaal van onderzoeker Gert-Jan van Duinen van de Stichting Bargerveen hebben gehoord. Dat verhaal temperde enigszins het enthousiasme van de excursiegangers bij het zien van een dergelijk mooi stukje hoogveen. Want Van Duinen heeft laten zien dat het beheer van hoogveen

en het herstel van hoogveen misschien wel een heel andere kant op moet.

Het herstel van hoogveen is voor veel beheerders een hoog doel, begint Van Duinen. De afgelopen jaren zijn er, naast een aantal successen, ook veel mislukkingen geweest. Ondertussen is er ook veel nieuwe kennis vergaard. Die kennis kan helpen bij het verdere herstel van hoogveenlandschappen. Een belangrijk punt in het betoog van Van Duinen is dat veel beheerders zich concentreren op het hoogveen zelf en te weinig op het hoogveen als onderdeel van een groot landschap. Een intact veenlandchap heeft namelijk – naast hoogveen – veel meer onderdelen. Behalve de minerale omgeving, kunnen binnen het systeem veenbeken, opduikingen van de minerale ondergrond en lokale beïnvloeding met baserijk grondwater voorkomen. Dit leidt tot een heterogeen veenlandschap met gradiënten van hoogveen via een overgangsvveen naar de randzones (lags) en veenbeekjes, laagveensituaties en broekbossen. Het belang van deze variatie is groot, omdat elk onderdeel en elk gradiënt tussen verschil-

lende onderdelen een eigen omgevingsconditie heeft en geschikte condities biedt voor telkens andere soorten. Bijvoorbeeld de karakteristieke hoogveenglanslibel komt in Estland vooral voor in situaties met toe- en doorstroming van veenwater. Bovendien is een aantal diersoorten juist afhankelijk van de combinatie van verschillende onderdelen, zoals de kraanvogel en het korhoen die op landschapschaal opereren: het rustige hoogveen of overgangsvveen gebruiken ze als broedgebied en de mineraalrijkere omgeving als foerageergebied.

Randzones

Al deze onderdelen staan op een of andere manier onder invloed van grondwater en hebben daarmee ook een eigen voedingstoestand. De kernen zelf zijn boven het grondwater uitgegroeid en leven van het regenwater. Het overgangsvveen krijgt vooral grondwater dat onder het veen zit, en de laggs krijgen juist weer grondwater van buiten het directe hoogveengebied. Uit onderzoek aan intacte hoogvenen in Estland blijkt volgens Van Duinen overduidelijk dat veel fauna gebonden is aan juist die overgangszones. Zeker de zeldzame soorten komen bijna allemaal voor op de heterogene randzones en overgangszones. Dat betekent dus dat voor het herstel van de faunagemeenschappen juist de randzones meer aandacht moeten krijgen in het beheer.

Dat het hoogveen door exploitatie is verdwenen en in kwaliteit is afgenomen, is helder. Vraag is vooral of en hoe dat weer is te herstellen. Het voorgaande maakt duidelijk dat zomaar vernatten, zonder aandacht voor de overgangszone, waarschijnlijk niet het gewenste resultaat zal hebben. Er zal meer van hetzelfde komen, zonder veel extra herstel. Sterker nog, het blijkt

dat de karakteristieke soorten nu nog vooral in de aangetaste hoogvenen voorkomen en niet in de 'herstelde' situaties. Niet alle soorten van hoogveenlandschap hebben dus baat bij alleen beter vasthouden van regenwater en herstel van veenvorming. Volgens Van Duinen zijn sommige soorten zelfs verdwenen door vernattingsprojecten!

Drijftilvorming

Voor het herstel van het hoogveenlandschap is het volgens Van Duinen daarom van het grootste belang dat de grondwaterstromen weer worden hersteld en er daardoor weer een grotere variatie ontstaat aan microklimaat. Het vasthouden van (gebiedseigen) water is onvoldoende voor herstel van een functioneel compleet landschap. Naast de afvoerbeperking moet ook worden gekeken naar de aanvoer van – veelal gebufferd – water, zowel kwantitatief, maar zeker ook kwalitatief, en de betekenis daarvan voor het herstel van zoveel mogelijk van de variatie in het (hoog)veenlandschap. Buffering vanuit de ondergrond speelt tevens een belangrijke rol bij veenmosgroei en drijftilvorming.

Opduikingen

Fons Eysink van de Unie van Bosgroepen vertelt hoe de afgelopen jaren is geprobeerd het hoogveen van de Engbertsdijkvenen te herstellen. Aankoop van grond en het water opzetten waren de twee pijlers van dat beheer. Dammetjes zijn aangelegd om het water langer vast te houden. Dat is weliswaar gelukt, maar nu ligt er, zeker met de huidige kennis over hoogveen die Van Duinen zojuist besprak, de vraag: hoe nu verder? Als beheerder zou je dus moeten weten welke stukken hoogveen de echte laggs

zijn en welke het overgangsvveen. Maar dat is ook een kwestie van schaal: is deze 100 hectare veen allemaal overgangsvveen of mag je toch al wel spreken van hoogveenkernen met randen? De afgelopen jaren zijn er veendijken aangelegd en afwateringen gedempt. Twee oude wegen zijn afgedekt met folie en bedekt met veen. Het water blijft nu goed in het gebied, maar het heeft wel ook als gevolg dat het veen verdrinkt. De mogelijkheden om andere beheersvormen uit te proberen zijn redelijk beperkt, meent Eysink. Er is nog een erg hoge belasting met stikstof, in ieder geval veel te hoog voor hoogveen. Andere functies (landbouw) zitten dicht in de buurt, dus uitbreiding is moeilijk en lokale gemeenten zijn nauwelijks bereid om mee te werken aan bijvoorbeeld veranderingen in grondwaterbeheer. Toch is het nodig om extra maatregelen te nemen om de bestaande natuurwaarden beter te beschermen. Een van de maatregelen die nu onlangs nog eens zijn uitgevoerd zijn extra dammen die water gaan vasthouden. In Engbertsdijkvenen liggen namelijk opduikingen van de minerale bodem binnen of grenzend aan het reservaat, wat perspectieven biedt voor herstel van dergelijke gradiënten tussen hoogveen en de mineraalrijkere, gebufferde omgeving. Deze worden met elkaar verbonden door enkele lage dammen. Zo krijg je als het goed is meer overgangen (laggs!) en wordt het water vastgehouden.

Veenbos of hoogveen?

Maar of dit de juiste maatregel is? Eysink stelt het graag ter discussie. En dat is dan ook meteen het thema van de wandelexcursie door het gebied heen: wat zou je hier nu nog kunnen doen om het hoogveenlandschap te herstellen? Hoe rigoureu wil en kan je nog ingrijpen of

zou je juist moeten wachten wat de effecten van de maatregelen zijn die de afgelopen jaren en zelfs de afgelopen tientallen jaren zijn genomen?

Een eerste punt is een perceel veenbos. Wat zou je daar aan willen doen? Veenbos is vaak het gevolg van stikstof en verdroging. Die heb je als beheerder vaak niet direct in de hand dus ga je er dan toch alles aan doen om het een actief hoogveen van te maken of waardeer je juist ook een mooi veenbos? Recreanten vinden een bos misschien juist ook wel heel mooi als afwisseling met de open hoogvenen.

Slangenwortel

Even verderop werpt Gert-Jan van Duinen de discussie op of de vernatting hier te ver is doorgesloten. Het is een locatie waar vroeger waarschijnlijk mineraal water naar boven kwam. Maar doordat het water nu sinds 1992 wordt vastgehouden, is niet alleen de kwaliteit van het water veranderd, maar is het ook veel natter geworden. De oudere berken zijn allemaal verzopen, nieuwe berken komen wel weer op. Er is slangenwortel gevonden, en dat is een indicatie voor grondwater. Of zou deze soort hier uitgezet zijn, oppert iemand? Het water met de berken geeft al met al een aardig landschapsbeeld, dat ook zeer gewaardeerd wordt door de recreanten, maar kunnen we hier een echt hoogveenlandschap gaan verwachten? Of de vernatting heeft geleid tot een verarming van soorten is nu nog niet duidelijk, omdat er onvoldoende gemonitord is.

Veen en een bosrand

Weer wat meer naar het noorden liggen de grote waterplassen er verstild bij. Er liggen

keurige dammetjes omheen. Tot voor het verhaal van Gert-Jan van Duinen zouden we dit misschien een prachtig beeld vinden. Een beeld van een herstellend hoogveen. Maar moeten we dat wel op deze manier willen? Zouden de dammen niet weg moeten? Maar wat gebeurt er dan? Zijn we dan alles kwijt? Of zal het hoogveen zich dan pas echt goed kunnen gaan ontwikkelen?

Bij de kern van het hoogveengebied, waar we lopen over het trillend veen, zien we in de verte de bosrand. Zou het niet prachtig zijn om hier weer op de een of andere manier de overgangszones te herstellen? Maar dan moet wel de grote dam die nu nog rondom het gebied loopt, verdwijnen. Dat leidt uiteraard tot een felle discussie. Want daarmee zou je juist de kern van dit eeuwenoude veen om zeep helpen. En dat betekent ook meteen dat een langjarig project waar heel veel Europees, nationaal en provinciaal geld in is gaan zitten, in één keer voor niets is gebleken. Hoelang houden we nog vol aan de oude kennis en het oude denken over hoogveen? Of moeten we juist zuinig zijn op deze kern en deze koste wat het kost in stand houden? En dan maar elders experimenteren met nieuwe wetenschappelijke inzichten?

Het is en blijft een dilemma, waar we vandaag niet uitkomen. Gelukkig hebben we een echt stukje hoogveen gezien en ervaren. En is het dromen over een verder natuurherstel weer nieuw leven ingeblazen.<

*Geert van Duinhoven is als freelance-journalist actief voor Beheerdersnetwerken.nl
geertvanduinhoven@planet.nl*

Beheerdersnetwerken.nl

Deze veldwerkplaats is georganiseerd in het kader van het project Beheerdersnetwerken.nl, waarin wetenschappers en beheerders kennis en ervaringen uitwisselen over natuurbeheer.

Engbertsdijkvenen

Het oorspronkelijke veengebied waar de Engbertsdijkvenen een restant van vormt, strekte zich uit van de voet van de stuwwal van Ootmarsum tot aan de Vecht en de Sallandse Heuvelrug. Het was zo'n 180.000 hectare groot en werd alleen onderbroken door een aantal kleine stuwwallen bij Sibculo, Daarle en Bruinehaar. Het tot vier meter dikke veenpakket is gevormd in de periode vanaf 8000 voor Christus toen de grondwaterstanden hoog waren. Vanaf de Middeleeuwen is de stuwwal bij Sibculo bewoond geraakt en werd begonnen met de ontginning van het veen, onder meer voor het verbouwen van boekweit en voor turfwinning. De boekweitcultuur werd tot ongeveer 1940 uitgevoerd. De vervening (eerst handmatig, later machinaal) had haar hoogtepunt in de periode 1850 tot 1960.